

# 't Hoge diekje door Boerakker en parochiepaden, door Koos Vos

## Het Hoge Diekje

Een jaar geleden stond in Boerakker het wandelpad 'Het Hoge Diekje' in de brandpunt van de belangstelling. Na een storm lag een omgewaaide boom over dwars het pad en de inwoners van Boerakker zagen hun vaste wandelroute versperd. De naam 'Hoge Diekje' pakte me en ik zocht de omgeving op de kaart. Volgens de verhalen zou het om eeuwenoud kerkpad gaan, een meter breed, naar zo'n vijftig meter lang. Het loopt van de Boerakkerweg naar het Elzepad. Eerst langs het erf van een boerderij en daarna langs de rand van een weiland. Ook staat het in verbinding met de Kattenhage.

Hoe oud het pad precies is, is niet echt bekend. In de volksmond bestaat het al een eeuwigheid en zou het ooit in verbinding met Niebert en Tolbert hebben gestaan. Heeft er inderdaad ooit een kerkpad naar Niebert én naar Tolbert gelopen? En zo ja, waren er misschien meer kerkpaden in de omgeving en stonden deze ook met elkaar in verbinding? En is tegelijk de vraag gerechtvaardigd, dat de houten voorganger van de kerk van Niebert in de omgeving van het Hoge Diekje heeft gestaan?



*Het 'Hoge Diekje', links van de doorgaande weg in rood langs Boerakker, als stippellijn midden op de kaart onder de Elzepad en Kattenhage*

Bijzonder is, dat kerkpaden vaak in een rechte lijn dwars door of schuin over akkers en weiden liep, zonder daarbij gehinderd te worden door een geweigerd recht van overpad. Ze liepen dus in een rechte lijn van een dorp of buurtschap naar de kerk.

Het Schilligepad tussen Tolbert en Lucaswolde (Schillige = schuin; Fries: skilich) kende dezelfde betekenis. Dit 4 km. lange kerkpad, eveneens in een tamelijk rechte lijn schuin over akkers, weiden en door hakbos had eenzelfde functie voor de omgeving van Lucaswolde en de weinige woningen rond de 'Buir Acker'. In deze omgeving bestond het dorp Boerakker pas rond 1900.

### **Kerspels in elkaars verlengde**

Bij de toewijzing van kerkkavels in het Westerkwartier doet zich bij meerdere kerspels het verschijnsel voor, dat kerkkavels ten zuiden en ten noorden van de Oude Riet op elkaar aansluiten. Dit komt in dezelfde vorm voor langs het Koningsdiep in de aansluitende gemeente Opsterland.

Uit een oorkonde uit 1313 of 1343 lijkt het, dat daar tussen de verschillende parochies contact ook over was. Ook wordt gesteld, dat het niet ondenkbaar is, dat dit overleg tussen verschillende parochies en ontginningsgroepen al in vroege stadia van de ontginningen langs de rivier heeft plaatsgehad.

Het is daarom alleszins denkbaar, dat de aansluitende kerspelen door het ontbreken van andersoortige wegen via op elkaar aansluitende kerspelpaden of -wegen contact met elkaar onderhielden. Wij zullen dit verderop weer tegenkomen.

### **Kerkenbouw**

Naarmate de ontginningen vorderden kreeg men door bodemdaling met problemen in de waterhuishouding te maken. Daarom werden op dezelfde kavels in het achterland nieuwe woningen gebouwd. Gehele dorpen konden op deze manier opschuiven. Aanwezige kerken met kerkhoven bleven vaak bij de rivier achter. Bij ons kunnen zo vroegere, eventueel nog houten, kerken aan de Oude Wegen hebben gestaan. Volgens overlevering zou zo een vroegere houten kerk van Niebert eveneens noordelijker hebben gestaan, mogelijk in de omgeving van de Roordaweg of het Hoge Diekje. Deze kerk zou zijn afgebrand, waarna in opdracht van de Abdij van Aduard in 1385 de huidige Nieberter kerk werd gebouwd.

### **Op elkaar aansluitende kerkpaden in Vredewold**

In vroeger tijd ging men vooral lopend naar de kerk. Daarbij werd de kortste route genomen, dwars over velden en akkers. Zo zijn overal in het Westerkwartier vaak noord-zuid gaande kerkpaden ontstaan, met name langs of over kerkeland. In 1832 bestonden er zo in Nuis en Niebert nog eindeloos doorlopende kerkeland kavels: kilometers lange percelen vanaf het Oude Diep vanaf ver in het noorden tot diep in het veengebied in het zuiden tot op de Drentse en Friese provinciegrens. De kerk ligt dan in het midden van deze strook.

### **Schouwpaden en -wegen**

De auteurs Jan en Hedde Jan Boerema onderscheiden zo rond 1800 nog een aantal schouw plichtige en niet schouw plichtige wegen en paden.[\[1\]](#) Interessant voor ons zijn deze schouwpaden:

- In Niebert, een kerkpad vanaf de Halbe Wiersmaweg over wei- en bouwland naar de kerk van Niebert (Holmerpad geheten).

- Ook liep er een voormalige ‘Oude Weg’ oostwaarts vanaf het huidige benzinestation tot bovenlangs de kerk van Niebert. Aan deze Oude Weg stonden ooit 10 tot 20 woningen.
- Een ander pad onder vermoedelijke schouw liep vanaf café ‘De Klaver’ over de grens tussen Nuis en Niebert door in noordelijke richting tot aan het Dwarsdiep. Hij kruiste hierbij het hiervoor genoemde pad. Via een ‘zet’ = voetbrug over het Dwarsdiep, de Albert Eysses zet, liep dit pad door naar Lucaswolde om bij de Hooiweg te eindigen bij een perceel land van de kerk van Noordwijk-Lucaswolde. De eigenaar van het land ten zuiden van deze Albert Eysses zet had de verplichting tot het onderhouden van de gebinten van deze brug.

Voetpaden waarover (vrijwel zeker) geen schouw is geweest, zijn:

- Oostelijk van de Albert Eysses zet lag er bij de nog bestaande grote lindeboom aan het Dwarsdiep een draaivonder. Daar stond de café-winkel van de familie van Ek.

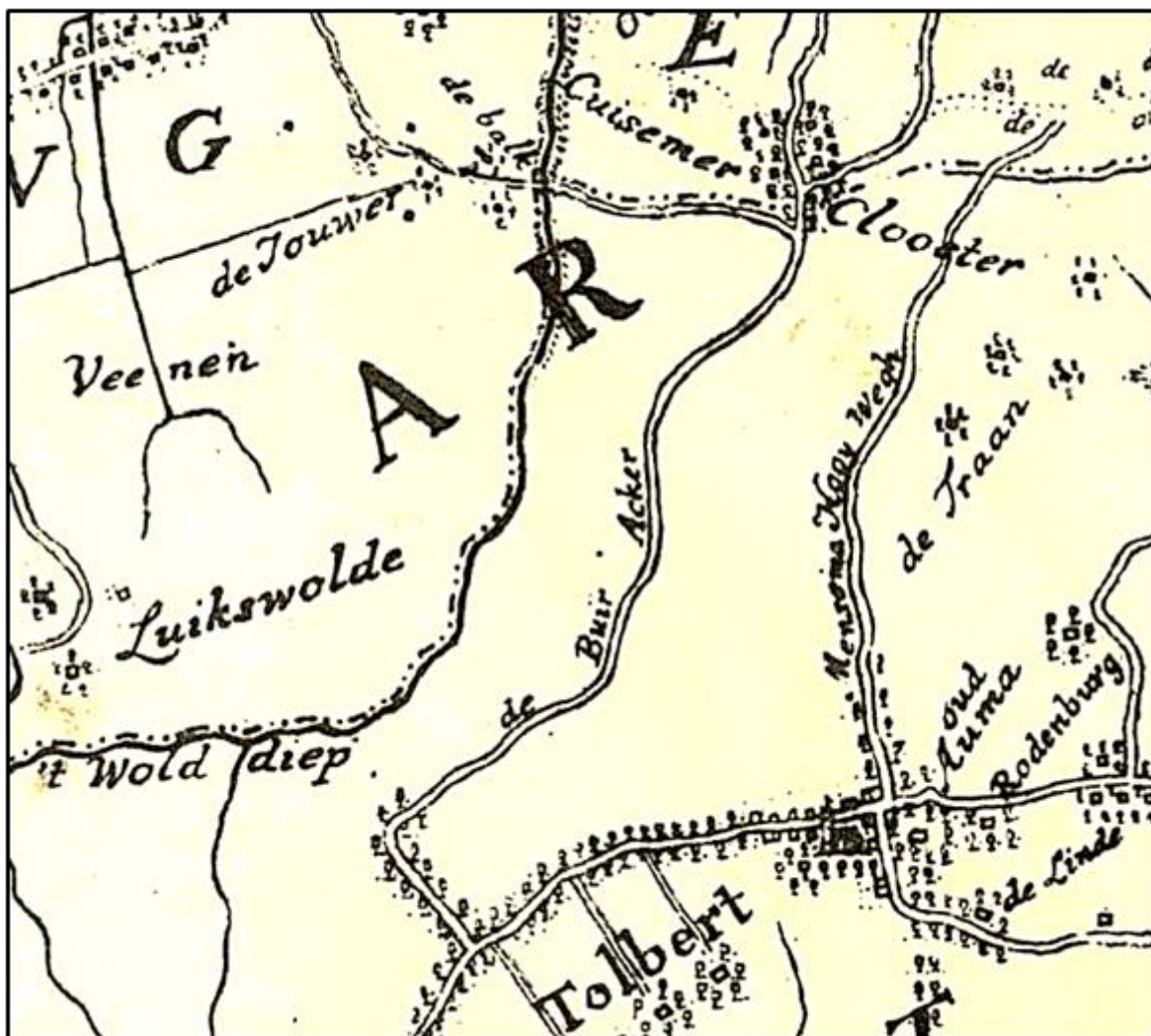
Vanaf Boerakker liep een pad via deze vonder en over een perceel pastorieland van de kerk van Nuis naar Lucaswolde.

- De kaart van 1864 geeft bij de Hoge Til een loopbrug aan. Deze loopbrug heeft ongetwijfeld deel uitgemaakt van o.a. een voetpad tussen de Mensumaweg en Lucaswolde.

### **Klooster Kuzemer en de ‘Buir Acker’**

Al ver voor de Reformatie een zandweg vanuit het nonnenklooster ‘Maria’s Poort’ (1204) in Kuzemer door de hooi- en veenlanden naar de Redendijk (Bakkerom), de noordelijke kleirug van de Oude Riet. Gezien de bochtige vorm, liep deze weg waarschijnlijk voor een deel over een oude Hooiweg, nu ongeveer de Dijkweg. Het zuidelijk tracé naar Niebert werd in dit geval, zoals elders ook vaker gebeurde, exact aangelegd over de kerspelgrens tussen Niebert en Tolbert. Ook de bocht in de Hoofdweg zuidzijde van het dorp volgt precies deze grens. Opvallend is dat de ‘Buir Acker’ via deze bocht regelrecht overging in het ‘Hoge Diekje’ om zo de oude paden richting Niebert, Nuis of Lucaswolde te bereiken. Het rechte deel zuidwaarts naar Niebert is misschien later aangelegd?

Langs ‘de Buiracker’ konden de kloosterlingen in ieder geval de bereijdbare Redendijk, maar ook de begaanbare Leidijk bereiken, plus de kloosterboerderijen op de Jouwer en de veenontginningen ten zuiden er van (Niebert). Dat deze weg oud is bewijzen de vondsten van resten van een oude veenbrug, daterend uit de late Middeleeuwen, aangetroffen tijdens de aanleg van een nieuwe brug iets ten noorden van het dorp Boerakker.



*De 'Buir Acker' op de kaart 'Provincie Groningen en Ommelanden' door Theodorus Beckeringh anno 1777*

## Niebert

De kerspeligrens van Niebert steekt onder Oldekerk de Matsloot óver (vroeger de Oude Aa), om door te lopen tot aan de Leidijk. Op de kadasterkaart van 1832 is het aaneengesloten kerkeland ten noorden en ten zuiden van de Matsloot helaas onderbroken, maar nog wel te reconstrueren.

De kerk van Niebert had hier vanaf het noorden van het Dwarsdiep en met een noord-zuid kerkpad verbinding via Lucaswolde een lange strook kerkeland, welke doorliep tot óver de Grouwweg in het diepe zuiden.

Deze zeer lange verbinding sloot ten noorden van het Dwarsdiep via een 'Zet' (loopbrug) aan op dit aaneengeschakelde kerkeland van Niebert. De kerk van Niebert lag centraal in deze smalle strook.

Het 'Hoge Diekje' koppelde aan op deze strook (Elzenpad?) en gaf ooit de bewoners uit zijn omgeving de gelegenheid tot bezoek van de 'nieuwe' kerk in Niebert. Kerkbezoek via dit pad

kan zo gerelateerd worden aan een mogelijke standplaats van de vroegere houten kerk van Niebert in de directe omgeving van Het Hoge Diekje.

Daarbij is uit onderzoek komen vast te staan, dat in Lucaswolde al vóór 1300 een kerk heeft gestaan[1]. Aangezien deze kerk in Lucaswolde anno 1600 waarschijnlijk al weer was verdwenen[2] en een verbinding met zowel Noordwijk als ook Niebert sinds die tijd een noodzakelijkheid werd, is dit kerkpadenstelsel waarschijnlijk honderden jaren oud.

## **Nuis**

Ter vergelijking met Niebert kijken we naar het vrijwel identiek gelegen Nuis. Opnieuw ten noorden van het Dwarsdiep begint ook hier, bóven de kerk van Nuis, een voetpad op kerkengrond van de kerk van Noordwijk richting het zuiden. Via de 'Albert Eysses zet' stak men het Dwarsdiep over, om bij het stroompje de Ooster Liets (nu de Lietsweg) naar het westen af te buigen om daarna weer zuidwaarts verder te gaan, en wel in het verlengde van de Schipsloot. Deze route liep over Pastorijland van Nuis recht naar de kerk van Nuis . De strook van Pastorij en Diaconielanderijen van Nuis zette zich anno 1832 ten zuiden van de kerk van Nuis naar het zuiden verder door tot tegen de Jonkersvaart. Het oorspronkelijke kerspels van Nuis liep door tot aan de Drents/Friese grens.

## **Meer verbonden kerkpaden in het WK?**

- De kerspels van Noordwijk en Lucaswolde liggen als ‘eilanden’ in het Zuidelijk Westerkwartier.

Het kerspel van Noordwijk ligt ingeklemd tussen de Leidijk in het Noorden en de Oude Weg/Oude Diep in het zuiden. De kerk Noordwijk heeft een doorlopende kavel vanaf het Oude Diep ten noorden van de Schipsloot (aansluitend op het Pastorijland van Nuis) en noordwaarts doorlopend tot aan de Leidijk tussen Marum en Oldekerk.

- Het kerspel Lucaswolde ligt ingeklemd tussen de Leidijk/Redendijk in het noorden en het Dwarsdiep in het zuiden.

De kerk van Lucaswolde stond er al vóór 1300. Hij stond bij de kruising Leidijk en Hooiweg. Vóór 1596 zal Lucaswolde zijn samengevoegd met Noordwijk. De Ypo Haaimaweg is de parochiegrens.

6. De kerk van Sebaldeburen sluit via een zuidelijke Pastorijweg (thans Kerkweg) en verder langs verspringende voetpaden, de Jouwer, de Polderweg en het Oude Wijkje en over een voetpad (nu Beldam) aan op kerkeland van Lucaswolde en Noordwijk. Ook de Pastorij van Nuis heeft op dit punt nog een kerkkavel liggen. Via de Albert Eysses Palsma-Zet kwam men over een grenspad (nu Lietsweg) tussen Nuis en Niebert uit bij restaurant De Klaver.
7. De vermoedelijke kerkgronden van Grootegast en Lucaswolde vervolgens, sluiten ten noorden en ten zuiden van de Leidijk ook bijna op elkaar aan. Zoals vermeld onder ‘Munnekewegen’ waren er kerkgrond verbindingen tussen Grootegast en Lucaswolde door buurtschap de Tenten. Na een korte onderbreking sloten deze óver het Dwarsdiep aan op kerkgrond van Noordwijk, welke bij de Schipsloot zijdelings aansloten op Pastorijgrond van Nuis, om vanaf de Schipsloot via een zandweg door te lopen tot op de kerk van Nuis.

Conclusie: De kerspels van Noordwijk en Lucaswolde dienden door hun centrale positie herhaaldelijk als ‘verkeersplein’ van kerkpaden tussen Langewold en Vredewold.

### **De relatie met het Hoge Diekje**

Oudere kaarten brengen aan het licht, dat het 'Hoge Diekje' deel uitmaakte van een groter *Kerkpadenstelsel*. Vroeger werden in de wat nattere gebieden dergelijke paden 'dijken' genoemd, vandaar waarschijnlijk de naam. Het 'Hoge Diekje' maakte in oost-west richting zowel naar het Schilligepad als naar het Elzenpad onderdeel uit van een verbinding met de kerken en begraafplaatsen van Niebert en Tolbert. Opvallend is dat het Schilligepad, nét als ‘de Buiracker’, aan het eind sterk afboog het Hoge Diekje in. Ten zuiden van de Kattenhage liep het Diekje over een erf naar het Elzenpad. Vroeger liep dit pad waarschijnlijk nog verder door en kwam het uit op de bocht in het Wilgepad. Bij de bocht in het Wilgepad lag vroeger een bruggetje over de Oude Rijt. Zo liep deze route ver naar het zuiden door tot op de 'Heereweg', iets ten westen van de huidige kerk van Niebert.

Dit eeuwenoude Kerkpad langs de latere buurtschap Boerakker sloot aldus aan op de drie dorpen Niebert, Tolbert en Lucaswolde:

- 1°. Via een ‘doorloper’ was er een verbinding naar het oude '*schillige*' kerkpad richting Tolbert
- 2°. Vanuit Lucaswolde was er over aldaar noordelijk gelegen Kerkengrond van Niebert en via een 'Draai' over het Dwarsdiep en met wrsch. een pad langs de Lange Nieberter Tocht een aansluiting op de bocht van het parallelle Wilgepad.
- 3°. Pas recent, tussen 1800 en 1900 kwam hier de buurtschap Boerakker gelegen.

De verbinding met Lucaswolde bestond, naast ander paden, uit een voetpad vanaf Lucaswolde zuidwaarts aansluitend op de huidige plaats van het gemaal t.o. de verlengde Idsinghsreed aan het Dwarsdiep. Dit pad begon bij de huidige Leonorahoeve aan de Hoge Tilweg, ging met een Zet, later een Draai, over het Dwarsdiep en sloot waarschijnlijk aan op de Idsinghsreed naar Niebert.

Dit *Kerkpadennetwerk* bestond hier om 3 redenen:

1. In de omgeving van het ‘Hoge Diekje’ kan de oorspronkelijke houten kerk van Niebert hebben gestaan.
2. Reeds eind 1500 bestond er ook *geen centrale kerk* meer in Lucaswolde
3. Voor het oostelijk deel van Lucaswolde waren Niebert en Tolbert beter bereikbaar dan de nevenkerk van Noordwijk, zeker tijdens nattere perioden
4. De verbinding via toenmalige voetbrug over het Wold- of Langsdiep en langs de ‘Buir Acker’ betekende te voet een omweg\*
5. Tot 1911 was er nog geen (vervangende) kerk in het veel latere en meer nabije Boerakker.

\* Rond 1880 werd de Hoge Tilweg aangelegd, in eerste instantie was dat een grindweg, zo werd het ook genoemd. Vóór 1880 was de binnendoor route tussen Tolbert en Lucaswolde een voetpad of kerkpad wat vanaf de kerk in Tolbert richting Lucaswolde liep. Het oude Schilligepad naar Tolbert liep dus als het ware door naar Lucaswolde. Door de aanleg van de Hoge Tilweg werden de kerkpadenverbindingen met Lucaswolde overbodig en verdween het met de jaren, maar ook na 1882 waren ze zeker nog normaal begaanbaar.

## Samengevat

De langgerekte kerspels van Niebert en Nuis kenden allebei centraal liggende kerkavels van óver het Oude Diep tot aan de provinciegrenzen diep in het zuiden. De kerkgebouwen lagen halverwege deze kerkelanden. Daarbij kan de voorganger van de kerk van Niebert aan het gezamenlijke eindpunt van ‘de Buiracker en van het Schilligepad, te weten ‘het Hoge Diekje’, hebben gestaan

In het Zuidelijk Westerkwartier vormden het Oude Diep, het Dwarsdiep en de Leidijk de kerspelgrenzen. In het Zuidelijk Westerkwartier sluiten de kerkbezittingen ten noorden en ten zuiden van deze grenzen vaak op elkaar aan. Dit doet vermoeden dat, net als langs het Koningsdiep, de ontginningen en kerkstichtingen centraal gestuurd kunnen zijn geweest.[3] In het Noordelijk Westerkwartier, waar de Oude Riet oorspronkelijk een zeer brede getijdenrivier is geweest en waardoor kerspels niet op elkaar aansloten, sluiten ook de kerkgronden en -paden van de verschillende kerspels niet op elkaar aan.

Koos Vos

[1] O. D. J. Roemeling - Patroonheiligen, priesters en predikanten in Groningen en Drenthe tot omstreeks 1640.

[2] O. D. J. Roemeling - Patroonheiligen, priesters en predikanten in Groningen en Drenthe tot omstreeks 1640.

[3] Drs. Ing. Dennis worst - Agrarische veenontginningen in oostelijk Opsterland (900 - 1700 AD) pag. 98 t/m 100